

פרשת דברים – המעפילים (א)

איש אֶת כָּלִי מִלְחַמְתּוֹ וְתִהְיֶנּוּ לְעֵלֹת הַהָרָה: וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אָמַר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינְנִי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִנְגַּפוּ לִפְנֵי אֵיבֵיכֶם		
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְמֹה זֶה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת פִּי ה' וְהוּא לֹא תַצְלַח: אֵל תַּעֲלוּ כִּי אֵין ה' בְּקִרְבְּכֶם	וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אָמַר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינְנִי בְּקִרְבְּכֶם	תגובת משה
וְלֹא תִנְגַּפוּ לִפְנֵי אֵיבֵיכֶם	וְלֹא תִנְגַּפוּ לִפְנֵי אֵיבֵיכֶם: כִּי הָעַמְלָקִי וְהַכְּנַעֲנִי שָׁם לִפְנֵיכֶם וּנְפַלְתֶּם בְּחָרֶב כִּי עַל כֵּן שִׁבַּתֶּם מֵאַחֲרֵי ה' וְלֹא יִהְיֶה ה' עִמָּכֶם	אזהרת משה
וַאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתִּמְרוּ אֶת פִּי ה' וַתַּעֲלוּ וַתַּזְדוּ וַתַּהַרְהֵה	וַיַּעֲפְלוּ לְעֵלֹת אֶל רֹאשׁ הַהָר וְאָרוֹן בְּרִית ה' וּמֹשֶׁה לֹא מָשׁוּ מִקְרֵב הַמַּחֲנֶה	מעשה המעפילים
וַיֵּצֵא הָאָמְרִי הַיֹּשֵׁב בְּהָר הַהוּא לְקִרְאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כְּאִשֶׁר תַּעֲשִׂינָה הַדְּבָרִים וַיִּכְתּוּ אֶתְכֶם בְּשַׁעִיר עַד חֲרָמָה	וַיִּרְדּוּ הָעַמְלָקִי וְהַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּהָר הַהוּא וַיִּכּוּם וַיִּכְתּוּם עַד חֲרָמָה	תוצאות ההעפלה

השאלות

סיפור המעפילים שאירע סמוך לחטא המרגלים, מסופר על ידי משה רבנו בנאומו בקווים דומים לסיפור של התורה בספר במדבר. דומים, אך לא זהים. אפשר וההבדלים בין שני הסיפורים יוכלו לסייע בידינו לחשוף את משמעותו של סיפור זה, שמשמעותו איננה ברורה כל צרכה. נחזור על הקווים העיקריים: אנשים מעם ישראל באו למשה רבנו אחרי חטא המרגלים, הודו בחטאם והצהירו שהם מוכנים לעלות אל ההר, הר הנגב, ולהיכנס לארץ. לכאורה, מעשה של תשובה ושל תיקון. אולם משה רבנו סרב בדבר ה' להצעתם ואסר עליהם לעלות, ללא הנמקה ברורה. אותה קבוצה הפרה את האיסור וניגפה בידי יושבי ההר.

מדוע לא נתקבלה תשובתם? מדוע נענשו באופן כל כך חמור? ומהי תרומת הסיפור השני של משה רבנו להבנת אותה פרשיה היסטורית שתומה? ננסה להשיב לשאלות אלה להלן.

השוואת הסיפורים

נשווה בין שני הסיפורים בתשומת לב לסדר האירועים, לניסוחם, ולהערות שנוספו עליהם:

במדבר י"ד, כ"ו- מ"ה	דברים א', ל"ט- מ"ד	
וַיֹּשֶׁב בְּעַמְקֵי מִחֹר פָּנָיו וַיִּסְעוּ לָכֶם הַמְדַבֵּר דְּרֹךְ יַם סוּף ...וַיִּדְבֹּר מֹשֶׁה אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל	וְאַתֶּם פָּנּוּ לָכֶם וַיִּסְעוּ הַמְדַבֵּר דְּרֹךְ יַם סוּף	הציווי הקודם לסיפור
וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם מְאֹד		תגובת העם
וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֶּקֶר וַיַּעֲלוּ אֶל רֹאשׁ הַהָר לֵאמֹר הֲנִנּוּ וְעָלִינוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' כִּי חֲטָאנוּ לְהִינּוּ וַתַּחֲגֹרוּ	וַתַּעֲנוּ וַתֹּאמְרוּ אֵלֵינוּ חֲטָאנוּ לְה' אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ כָּל אֲשֶׁר צִוְּנוּ ה' אֱ- לֹהֵינוּ וַתַּחֲגֹרוּ	הצעת המעפילים

נתבונן תחילה בסיפור שבמדבר. אחרי הציווי לנסוע המדברה בדרך ים סוף, יש תיאור של אבל כבוד של העם, החסר בדברים. מיד אחר כך נאמר: "וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֶּקֶר", ביטוי המופיע בעקדת יצחק ובמעשה בלעם כמציון רצון

כ"ה), ולא לפסוקים הסמוכים שהם דיבור של ה' למשה ולאחריו יחד.

1 יש להניח שהדברים האלה מוסבים על דבריו של ה' למשה שהסתיימו בציווי: "וַיִּסְעוּ לָכֶם הַמְדַבֵּר דְּרֹךְ יַם סוּף" (במדבר י"ד,

בתשובת משה רבנו באה אחת הטענות שהופיעה גם במדבר: "כִּי אֵינְנִי בְּקִרְבָּכֶם". נשמטה הטענה שהם ממרים את פי ה', כי לפי דבריהם הרי באו מתוך הסכמה לפעול על פי רצון ה'.

אך העם המרה את פי ה' ועלה ההרה. בתיאורו של משה נשמט מה שנאמר במדבר: "וְאָרֹן בְּרִית ה' וּמֹשֶׁה לֹא מָשׁוּ מִקְרֵב הַמַּחְנֶה". דומה, שהעיקר בדברי משה בסיפורו בדברים הוא אי-המשמעת לרצון ה', שבולט אחרי הנכונות, לכאורה, לפעול על פי רצונו. הדגשים השתנו. מדוע? האם המעפילים היו בעלי תשובה, לפחות בהתחלה, כמשתמע מדברים, או מורדים עזי פנים, כמשתמע במדבר?

נראה כי תפקידה של הסניגוריה של משה רבנו כאן היא לחדד את המסר העיקרי של הפרק הראשון של דברים כולו, והוא הנאמנות לרצון ה'. הסיפור במדבר מבליט את הפניית העורף מראש של העם, מתאר את המעפילים כמי שעלו לפני ששאלו וכמי שהלכו בלי שה' היה עימם, ומכאן שחטאם הוא ברור ובסיסי. הסיפור בדברים המתאר אותם כבעלי תשובה, מוסר מסר מורכב יותר: אפילו היו המעפילים בעלי רצון טוב לתקן, אפילו הפגינו מידה נעלה של אומץ ומסירות נפש, ואפילו ששאלו את משה, אם הייתה התשובה שלילית – היו חייבים להרכין ראש בפניה. כלומר – גם כשיש רצון טוב וגם כשאין, גם כשהמניע שלילי וגם כשהמניע חיובי, חייב אדם וחייב העם לפעול רק על פי מצוות ה'. עבור המעפילים, כפי שהם מתוארים בדברים, הייתה תשובת ה' אבסורדית. הרי ה' רצה שיעלו לארץ ישראל, וכעס עליהם בגלל שלא בטחו בו ופחדו לעלות. ועתה, משהם מתקנים דרכיהם ורוצים לעשות את מצוותו – מדוע יסרב? וזו בדיוק הסיבה שמשה רבנו מתאר את המעפילים כבעלי תשובה וכמי שהמניע שלהם חיובי. לפעמים האדם רוצה, הוא משוכנע שהוא צודק וליבו נקי – וה' אומר לו: לא! ובכך בעיקר, ולא רק בגלל היעדר ארון ה' מקרבם – היה החטא.

יש אדם שחוטא משום שהוא נרתע, מיוחד – ואיננו הולך אחרי מצוות ה'. ויש אדם שהוא אמיץ ומלא רצון, ואיננו נעצר, למרות שה' דורש ממנו איפוק, ואומר לו: עצור. זה גם זה – הם חוטאים, למרות שהתבנית הנפשית שלהם שונה מאוד. לפעמים מצוות ה' תובעת אומץ והתגברות על פחד, ולפעמים היא תובעת צמצום אישי או לאומי, למרות שיש אומץ ויכולת.

גם המסע בעבר הירדן בשנת הארבעים דרש הרבה איפוק ובלימה עצמית. דרך ארוכה ומייגעת הלכו ישראל בגלל האיסורים לכבוש את אדום, את עמון ואת מואב. בשנת הארבעים תקנו ישראל את חטא המעפילים בכך שנענו לדרישת ההתאפקות והסבלנות, נענו לצו האוסר.

עז ודבקות במשימה. אחריו מתואר העם כעולה להר. תיאור זה נראה כסותר את האמור בהמשך אחרי הדיאלוג בין העם למשה: "וַיַּעֲפְלוּ לְעֹלוֹת אֶל רֹאשׁ הָהָר". ייתכן שהעליה נעשתה בשני שלבים, או שהפס' הראשון הוא מעין כותרת והעליה נעשתה רק בהמשך, או להיפך – שהפסוק המאוחר רק חוזר על מה שכבר סופר – שהעם עלו לראש ההר. פשטם של דברים – שעלו בהתחלה, מה שמטיל צל כבד על השיח עם משה, שכן לא שאלו את פיו, ועלו עוד לפני שדברו איתו.

מהו תוכן דבריהם: "הֲנֵנוּ וְעֵלְנֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' – כִּי חָטָאנוּ". שתי המילים האחרונות: "כי חטאנו" ניתן לפרשם בשתי דרכים: או שהם לוואי של המילה "המקום" ומתארות אותו, כלומר: הננו עולים אל אותו מקום שביחס אליו אמר ה' קודם כי חטאנו. או שנפרש שהן חוזרות לרישא של הפסוק, ויש בהן הסבר לעלייתם: בתחילה חטאנו, ולכן אנחנו עולים עתה. נראה לעניות דעתי יותר הפירוש הראשון, כלומר: שהם מפגינים נגד ההחלטה הא-לוהית ואומרים: על אף שה' אמר שחטאנו, אנחנו עולים!

בדברי משה יש שתי טענות כנגד עלייתם:

א. הם עוברים את פי ה'.

ב. ה' אינו בקרבם.

ובאמת כשהם עולים נאמר: "וְאָרֹן בְּרִית ה' וּמֹשֶׁה לֹא מָשׁוּ מִקְרֵב הַמַּחְנֶה", כלומר: הייתה זו עליה ללא נוכחות שכינה, ההיפך מתורת המלחמה הרוחנית המתוארת לפני כן במדבר: ויהי בסוּע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפצו אויבך". עם ישראל לא יכול להצליח במלחמה אם ה' לא איתו, וה' לא יכול היה להיות איתם כיוון שמעשה ההעפלה היה מרד והתרסה כלפיו, ולכן הכו אותם העמלקי והכנעני עד החרמה.

הסיפור בדברים

כאמור, הקווים העיקריים של סיפורו של משה רבנו דומים לסיפור של הכתוב במדבר, אך כמה הבדלים יכולים להיות משמעותיים. בתחילת הסיפור לא מתואר האבל הכבד של העם, כמו במדבר. אפשר שזו השמטה של עובדה שולית, אבל ייתכן גם שהאבל על העונש במדבר תכליתו להסביר את המרד החרף בה' שבא בעקבותיו, וכפי שנראה מיד, בדברים מעשה המעפילים מתואר באופן מורכב יותר, ולא רק כמרד.

תחילת תיאור מעשה המעפילים, שלא כמו במדבר, איננה בתיאור עלייתם, אלא בפניה שלהם אל משה רבנו: "חָטָאנוּ לָה', אֲנַחְנוּ נַעֲלָה וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוְּנוּ ה' אֶל-לְהֵינּוּ". התיאור כולו אומר הכנעה ורצון לתקן. הם אינם עושים מה שבדעתם, אלא מציעים, לכאורה – מבקשים רשות. ההצעה באה עם וידוי: "חָטָאנוּ לָה'", ועם הסכמה לעלות ולפעול על פי מצוות ה'.

